

УДК 338.2:351.863

Н. М. Ткачова,
д. н. з держ. упр., професор, професор кафедри правознавства,
Київський Національний університет культури і мистецтв

РОЗРОБКА ЕФЕКТИВНИХ ДЕРЖАВНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

N. Tkachova,

Doktor of public administration, Professor of department of of jurisprudence, Kyiv National University of Culture and Arts

DEVELOPMENT OF EFFECTIVE STATE MECHANISMS OF PROVIDING OF NATIONAL ECONOMIC SAFETY

Процес формування і реалізація державної політики національної безпеки сьогодні є чи не найголовнішою проблемою в Україні. Сучасні реалії існування України як незалежної держави потребують у межах реалізації політики національної безпеки урахування прагнення країни реалізовувати національні інтереси во всіх сферах життєдіяльності суспільства. Тому теорія і практика забезпечення національної безпеки прагне негайної розробки політико-правових засад організації системи стратегічного планування у сфері національної безпеки, сучасних методів та інструментів діяльності держави, спрямованих на розбудову та досягнення найвищого рівня національної безпеки. Сьогодні склалася така ситуація, що фактично Україна у збройному протистоянні захищає Європейські цінності та протистоїть імперським зазіханням Росії. В той же час, особливості України є сильний вплив на національну безпеку як внутрішніх, так і зовнішніх загроз. Найбільш небезпечними слід вважати: політичну нестабільність, соціальну незахищеність основної частини населення, залежність економіки від експортних поставок, нерівномірність економічного розвитку регіонів, екологічну напруженість, низькі темпи впровадження інноваційних технологій і випуску інноваційних продуктів.

У статті розглянуто сучасний стан та визначено існуючі методичні положення, які розвивають підходи до оцінки і аналізу механізмів державного забезпечення національної економічної безпеки. Визначено суть чинної Стратегії Національної безпеки, як такої, де визначено основні загрози національній безпеці та механізми їх подолання.

The process of formation and implementation of the state policy of national security today is almost the most important problem in Ukraine. Modern realities of the existence of Ukraine as an independent state require to take into account the country's desire to realize national interests, within the framework of the implementation of the national security policy, in all spheres of society's life. Therefore, the theory and practice of ensuring national security seeks immediate development the political and legal principles of organizing a system of strategic planning in the field of national security, modern methods and tools of the state, aimed at developing and achieving the highest level of national security. Today is a situation, in fact, when Ukraine protects European values in an armed confrontation and opposes the imperial encroachment of Russia. At the same time, Ukraine's peculiarity has a strong influence on national security, both internal and external threats. The most dangerous are: political instability, social insecurity of the bulk of the population, dependence of the economy on export supplies, uneven economic development of the regions, environmental tension, low pace of implementation of innovative technologies and the issuance of innovative products.

The article considers the current state and defines the existing methodological theses that develop approaches to the assessment and analysis of the mechanisms of state security of national economic security. The essence of the current National Security Strategy, as defined by the main threats to national security and mechanisms for overcoming them, are determined.

The modern state and certainly existent methodical positions which develop approaches to estimation and analysis of existent mechanisms of the state providing of national economic safety is considered. Essence of operating Strategy of National safety is certain, as such, where the basic threats to national safety are certain and mechanisms of their overcoming.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, стратегія національної безпеки, нестабільність, зростання, подолання.

Key words: national safety, economic safety, strategy of national safety, instability, growth, overcoming.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Процес формування і реалізація державної політики національної безпеки сьогодні є чи не найго-

ловнішою проблемою в Україні. Сучасні реалії існування України як незалежної держави потребують у межах реалізації політики національної безпеки урахування прагнення країни реалізовувати національні інтереси во всіх сферах життєдіяльності суспільства. Тому теорія і практика національної без-

пеки прагне негайної розробки політико-правових засад організації системи стратегічного планування у сфері національної безпеки, сучасних методів та інструментів діяльності держави, спрямованих на розбудову та досягнення найвищого рівня національної безпеки.

Згідно з основним положеннями Концепції національної безпеки України (основами державної політики) [3], політика у сфері національної безпеки передбачає узгодженість як зовнішніх так і внутрішніх складових: економічної, соціальної, екологічної, культурної, воєнної, інформаційної, наукової політики держави. У 2015 році Президент України П. Порошенко доручив у найкоротший термін підготувати проект нової стратегії національної безпеки країни. Спільним недоліком усіх попередніх стратегічних документів з питань національної безпеки був їх відверто декларативний характер, до того ж, російська агресія проти України звела нанівець більшість основоположних принципів, закладених у попередніх концепціях стратегії. Сучасна політика національної безпеки України ґрунтується на повазі до норм і принципів міжнародного права та визначає, що Україна захищатиме свої фундаментальні цінності: незалежність, територіальну цілісність і суверенітет, гідність, демократію, людину, її права і свободи, верховенство права, забезпечення добробуту, мир та безпеку. Їх захист мають забезпечити ефективно діючі державні органи та динамічний розвиток економіки України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ ОПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми забезпечення національної безпеки досліджують вчені О. Білорус, О. Бодрук, О. Власюк, Н. Нижник, Г. Ситник, І. Гузенко, В. Шлико та ін. Але аналіз науково-теоретичних праць згаданих вище вчених дав змогу дійти висновку, що існуючі вітчизняні та іноземні наукові дослідження в даній сфері державного управління висвітлюють лише окремі проблемні питання. Сьогодні необхідно дослідити розвиток існуючих і забезпечити пошук нових підходів до обґрунтування рішень і заходів у сфері забезпечення національної безпеки, збереження незалежності та відновлення територіальної цілісності України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідити існуючі методичні положення, які розвивають підходи до оцінки і аналізу існуючих механізмів державного забезпечення національної економічної безпеки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У зв'язку з поширенням та укріпленням глобалізаційних тенденцій питання реалізації державної по-

літики національної безпеки вийшли поза межі здійснення звичайного комплексу заходів зі збереження територіальної цілісності та незалежності країни. Процес трансформації світової системи, становлення і розвиток в її межах глобальної підсистеми економічного регулювання актуалізують дослідження з формування умов та розробки механізмів забезпечення економічної, фінансової, політичної незалежності країни в умовах інтеграції та функціонування у глобалізованому економічному просторі. Активний розвиток взаємовідносин України з іншими країнами в умовах постійного розширення сфер взаємодії та її стратегічна спрямованість на інтеграцію в європейську та світову спільноту обумовлюють необхідність дотримання принципів, укладених стратегічними документами. Відчувається спрямування зусиль дослідників на пошук оптимальних шляхів адаптації держави до глобальних процесів, що стає визначальним національним інтересом України як теперішньої учасниці міжнародного поділу праці, так і майбутньої учасниці міжрегіональних економіко-політичних об'єднань та союзів.

Відмова упродовж тривалого часу від розв'язання проблем економічної безпеки призвела до зниження рівня інвестування інноваційних галузей економіки і науки, посилення залежності України від зовнішньої допомоги, скочування до криміналізації та "тінізації" багатьох сфер економіки, поширення процесу накопичення та відмивання "брудних" грошей.

Процеси глобалізації породжують нові небезпеки, які обумовлені процесами асиметрії, диспропорціями, деформаціями міждержавних відносин. Внаслідок глобалізаційних процесів міжнародний статус частини країн знижується і вони витісняються на периферію світової політики і світової економіки. Глобалізація також провокує диференціацію країн за рівнем життя та нееквівалентний товарообмін між ними і може бути джерелом нестабільності, пов'язаної з кон'юнктурною поведінкою транснаціональних корпорацій. Країнам з перехідною економікою пропонується роль сировинних додатків розвинених країн. До того ж фінансово-економічні кризи набувають глобального характеру і можуть за певних обставин мати руйнівні наслідки для країн з перехідною економікою.

З відновленням незалежності Україна отримала шанс досить швидко перетворитися в одну з найрозвиненіших країн Центральної та Східної Європи. Але досить швидко втратила свої переваги (достатньо розвинена промисловість, зокрема такі сучасні виробництва, як авіа- і ракетобудування, системи космічного управління, високий рівень освіченості населення, високий науково-технічний потенціал, можливості для динамічного розвитку сільського господарства тощо). Україна більше ніж інші колишні республіки була інтегрована в єдиний народногосподарський комплекс СРСР, значна частина її економіки працювала на військово-промисловий потенціал, а основні фонди мали великий ступінь зносу, деякі з них були двічі чи навіть тричі амортизованими. Тому створення збалансованого господарського комплексу на ринкових засадах передбачало не тільки зміну функціональних

зв'язків, а й кардинальну реструктуризацію економіки, інше розміщення продуктивних сил. Це вимагало чітко окресленої державної стратегії перетворень, реалістичного плану дій, тривалого часу та значних ресурсів. Необхідними передумовами суспільно-політичних та економічних зрушень мали стати розбудова ефективної системи державного управління, формування дієздатного і відповідального політичного класу, створення нової якості влади в Україні. Усе це не здійснилось.

Радикальні трансформації в нашій державі стають наслідком тривалих соціально-політичних та економічних змін. Становлення України як незалежної, демократичної, економічно розвинутої країни відбувається в умовах складної геополітичної ситуації, посилення глобальної фінансової кризи та під впливом російської агресії. Воєнна агресія Росії порушила всю архітектуру системи міжнародної безпеки. Під час бойових дій на Сході та анексії Криму, Росія використала нові, так звані "гібридні" підходи до ведення війни, на які а ні система міжнародної безпеки, ні система національної безпеки України реагувати, як виявилось, не в змозі. Тому сьогодні склалася така ситуація, що фактично Україна у збройному протистоянні захищає Європейські цінності та протистоїть імперським зазіханям Росії.

Безпека є результатом певної свідомої, соціальної діяльності із забезпечення безпеки особи, сім'ї, суспільства, держави. Особливістю України є сильний вплив на національну безпеку як внутрішніх так і зовнішніх загроз. Найбільш небезпечними слід вважати: політичну нестабільність, соціальну незахищеність основної частини населення, залежність економіки від експортних поставок, нерівномірність економічного розвитку регіонів, екологічну напруженість, низькі темпи впровадження інноваційних технологій і випуску інноваційних продуктів.

Таким чином, діяльність із забезпечення безпеки виникає як соціальний феномен щодо подолання протиріч між об'єктивною реальністю — небезпекою і потребами особи, соціальних груп, суспільства і держави на засадах попередження, локалізації та обмеження. Небезпека як така є об'єктом управлінської діяльності по усуненню, попередженню, локалізації загроз безпеці. До предмета цієї діяльності слід віднести конкретні загрози безпеки (військові, політичні, економічні та ін.), а також конкретні матеріальні носії цих загроз (природні та соціально-економічні явища).

Безпека соціально-економічних систем, на наш погляд, виступає як результат подальшого розвитку відносин управління, наповнення їх функцій новим розширеним змістом, перш за все, функцій організації та контролю. Саме на стику цих функцій виникає нова функція управління — забезпечення безпеки соціально-економічних систем, яка значним чином інтегрує в собі певний розвиток змісту цих функцій.

Безпека як результат управлінської діяльності з усунення загроз має складну, множинну предметність: в одному з аспектів це є здатність системи попереджувати заподіяння можливої шкоди інтересам особи, су-

спільства і держави, в іншому є вияв стану захищеності їх інтересів, в третьому — вияв системи заходів безпеки.

Таким чином, національна економічна безпеку можна визначити як визначений вид національної безпеки, один з її елементів, як захищеність життєво важливих інтересів громадян, суспільства і держави, а також національних цінностей і способу життя від широкого спектра зовнішніх і внутрішніх загроз.

Сутність доктрини національної безпеки та основних критеріїв її ефективності доцільно розглянути, на наш погляд, на прикладі розробки концепції так званої "комплексної національної сили", яка здійснювалася на замовлення Національного управління економічного планування Японії. Так, індекс "комплексної національної сил" складається з трьох агрегованих складових. Центральне місце серед показників "комплексної національної сили" має показник "здатність робити внесок в міжнародну спільноту". Він характеризує адміністративно-економічний, науково-технологічний та політико-дипломатичний потенціал ініціювання розробки, впровадження та забезпечення міжнародних соціально-економічних проектів розвитку, підтримки економічного зростання [4].

Інший агрегований показник "комплексної національної сили" — "здатність до вживання" в кризових та екстремальних міжнародних умовах.

Третя складова інтегрованого показника національної безпеки — спроможність (потенціал) держави застосовувати силовий тиск на інші держави — потенційні носії націоналі загрози (військова сила, стратегічні матеріали, технологія, дипломатичні засоби).

Усі ці види безпеки органічно і тісно взаємопов'язані і взаємодоповнюють один одного: кожний з видів національної безпеки може досить яскраво визначитися в сфері дії іншого, доповнюючи чи послабляючи його вплив. Так, наприклад, не може бути військової безпеки при слабкій і неефективній економіці, так само як не може бути одночасно ні військової, ні економічної безпеки в суспільстві, що роздирається національними конфліктами. Але економічна безпека є базисом національної безпеки, оскільки виробництво і споживання матеріальних благ первинні і визначають життєдіяльність і життєздатність суспільства.

Чинна Стратегія національної безпеки України [2] розрахована на термін до 2020 р. Основними її цілями є:

- мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно-визнаного державного кордону;
- відновлення мирного розвитку Української держави;
- набуття нової якості економічного й гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Євросоюзу та її майбутнього як демократичної, правової, соціальної держави.

До основних загроз національній безпеці Стратегія відносить:

- агресивну політику Росії;

- неефективність системи забезпечення національної безпеки України;
- корупцію та неефективну систему державного управління;
- економічну кризу, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення;
- загрози енергетичній, інформаційній, екологічній і техногенній безпеці.

Фінансове забезпечення Стратегії національної безпеки є основним пріоритетом бюджетної політики держави, обсяг її фінансування становить не нижче 5 % від ВВП країни. Стратегія національної безпеки України чітко визначає два блоки загроз: зовнішній і внутрішній. Зовнішня загроза — Росія. Внутрішніми загрозами нацбезпеці названо неефективність системи забезпечення нацбезпеки; корупція та неефективна система державного управління; економічна криза і виснаження фінансових ресурсів держави; зниження рівня життя населення; загрози енергетичні, інформаційні, екологічні та техногенна безпека.

Сьогодні перед Україною стоїть важке завдання стабілізації економіки й подолання кризи на Сході України — усе це має вирішуватися в короткі терміни. Крім того, Стратегія включає напрями реформ, передбачені Угодою про асоціацію України та Європейського Союзу, і Стратегію сталого розвитку "Україна-2020". Стратегія пропонує підхід, відповідно до якого вбачається за необхідність забезпечувати власними зусиллями готовність держави, її економіки й суспільства до оборони та відбиття зовнішньої агресії в будь-яких формах і проявах, підвищення рівня обороноздатності, нарощування оборони й безпекових спроможностей України, зміцнення здатності країни до самозахисту. Саме Україна має потурбуватися про свою безпеку, не чекаючи на військову допомогу Заходу. На це спрямована нова Стратегія національної безпеки. Уже стало зрозуміло, що гальмування або нехтування проведенням відповідних реформ може трагічно вплинути на існування самої держави та незалежності країни. Є сподівання й надія, що цього разу Стратегія національної безпеки створить необхідні параметри та механізми, за яких безпека держави буде посилена та впроваджена разом з побудовою сталої системи верховенства права, демократії та економічного добробуту громадян.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, можна визначити, що національна економічна безпека є не просто однією з найважливіших складових системи державних інтересів, але й становить вирішальну умову дотримання й реалізації як державних, так і недержавних інтересів країни.

Таке розуміння місця і ролі національної економічної безпеки дозволяє припустити, що в її достатньому рівні повинні бути зацікавлені і приватний бізнес, і державні структури, і усі прошарки суспільства.

Література:

1. Закон України "Про основи національної безпеки" від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 29.
2. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію національної безпеки України" від 06.05.2015 р.
3. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України" від 04.03.2016 р.
4. Уманців Ю.М. Механізм економічної політики: Навчальний посібник / Ю.М. Уманців, О.І. Мініяло. — Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. — 436 с.
5. Ткачова Н.М. Інноваційна складова економічної безпеки держави: монографія. — Донецьк: Донецький державний університет управління, 2008. — 376 с.
6. Ткачова Н.М. Механізми державного регулювання регіональної економічної безпеки: монографія. — Донецьк: Донецький державний університет управління, 2009. — 284 с.
7. Турчинов О. Нова стратегія національної безпеки — це перший не декларативний, а винятково практичний документ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2094.html>. — 2015. — 9.04.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the basis of national security", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 29.
2. President of Ukraine (2015), Decree "Strategy of National Security of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/287/2015> (Accessed 10 Dec 2017).
3. President of Ukraine (2016), Decree "Concept of development of the security and defense sector of Ukraine", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/92/2016> (Accessed 10 Dec 2017).
4. Umantsiv, Yu.M. and Miniajlo, O.I. (2010), Mekhanizm ekonomichnoi polityky [Mechanism of economic policy], Misto NV, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.
5. Tkachova, N.M. (2008), Innovatsijna skladova ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Innovative component of economic security of the state], Donets'kyj derzhavnyj universytet upravlinnia, Donets'k, Ukraine.
6. Tkachova, N.M. (2009), Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання rehional'noi ekonomichnoi bezpeky [Mechanisms of state regulation of regional economic security], Donets'kyj derzhavnyj universytet upravlinnia, Donets'k, Ukraine.
7. Turchynov, O. (2015), "A new national security strategy is the first non-declarative, but purely practical document", available at: <http://www.rnbo.gov.ua/news/2094.html> (Accessed 10 Dec 2017).

Стаття надійшла до редакції 15.12.2017 р.